

ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΞΕΧΑΣΜΕΝΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΧΑΔΙΑ

Jovanka Djordjevic Jovanovic

Οι Έλληνες συγκαταλέγονται μεταξύ εκείνων των ευρωπαϊκών λαών, η ιστορία των οποίων συνοδεύεται από μετοικίσεις ήδη από την αρχαία εποχή. Σε σύγκριση με τα μεγάλα κύματα μετακίνησης του πληθυσμού, οι μετοικίσεις Ελλήνων στις περιοχές της Σερβίας δεν ήταν τόσο μαζικές, αλλά αποτελούν παράδοση αρκετά μεγάλης διάρκειας¹. Εκείνο το οποίο προσέδιδε κάποια ιδιαιτερότητα στους Έλληνες μετοίκους την εποχή της τουρκοκρατίας, όταν βρίσκονταν στο καινούργιο τους περιβάλλον, είναι η κοινή συνείδηση ότι πρέπει να αλληλοβοηθούνται να παραμένουν μαζί συγκεντρωμένοι. Στις έρευνες που διενεργήθηκαν μέχρι σήμερα, αντιμετωπιζόνταν, κυρίως ως απομονωμένες, ομοιογενείς κοινότητες μεγάλης διάρκειας, από τη μία πλευρά ως προς τη διάδοση της ελληνικής κουλτούρας στο σερβικό περιβάλλον, και από την άλλη πλευρά ως προς τη διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας. Για την οργάνωση της ελληνικής κοινότητας, την οποία αποτελούσαν έμποροι που ασχολούνταν με χονδρικό και λιανικό εμπόριο και επαγγελματίες διαφορετικής οικονομικής κατάστασης, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν οικιοθελώς, αναζητώντας ευνοϊκότερες συνθήκες για την απόκτηση περιουσίας και κερδών, είτε πάλι άνθρωποι που εκτοπίστηκαν από τον τόπο τους δια της βίας, φεύγοντας από τα δεινά του πολέμου είτε από θεομηνίες, δεν έχουν διασωθεί αυθεντικά, πηγαία υλικά για τις εσωτερικές ιεραρχικές σχέσεις. Αυτό συνέβαλε ώστε η ελληνική παροικία να αντιμετωπίζεται στερεότυπα ως ένα ον. Εξετάζοντας ορισμένες οικογένειες, οι ερευνητές επιστήμονες διαπίστωσαν ότι αυτές συγκροτούνταν και βασίζονταν στο εθιμικό δίκαιο της πατρίδας τους, το οποίο στην ξενιτιά σέβονταν και καλλιεργούσαν επίμονα. Έτσι, οι διαφορές μεταξύ των Ελλήνων της παροικίας του Ζέμουν, από καιρού εις καιρόν, επιλύονταν εκτός των επισήμων θεσμών της τότε Αυστροουγγαρίας. Οι διάδικοι προσέφευγαν ενώπιον των «δικαστών» του οικείου, δικού τους περιβάλλοντος, τους οποίους όριζαν οι ίδιοι και τις αποφάσεις των οποίων σέβονταν και σ' αυτές πειθαρχούσαν. Οι σχέσεις εντός της οικογενείας θεμελιώνονταν πάνω στις πατριαρχικές αντιλήψεις, με σεβασμό του πρεσβύτε-

¹ J. Djordjević Jovanović, *Grci u Beogradu, Άδελφες, άφαντες μειονότητες των Βαλκανίων*, Ειδικές εκδόσεις του Βαλκανολογικού Ινστιτούτου, αριθμός 82, Βελιγράδι 2004 (εκτυπώνεται).

ρου, ενώ ως προς τις σχέσεις μεταξύ των επιμέρους οικογενειών, η πρώτη θέση ανήκε στην οικονομικώς ισχυρότερη οικογένεια. Οι ίδιοι οι Σέρβοι, οι οποίοι θεωρούσαν τους Έλληνες ανώτερο στρώμα της κοινωνίας, διέκριναν τις διαφορές μεταξύ αυτών, οι οποίες προέρχονταν από την οικονομική κατάσταση².

Παρακολουθώντας τη μοίρα ορισμένων οικογενειών, βλέπουμε ότι σχεδόν κάθε μία απ' αυτές έχει την δική της ακμή και παρακμή, η οποία είναι πολύ πιο ανώδυνη στις πλούσιες οικογένειες και σ' εκείνες που προσαρμόζονται πιο εύκολα και οι οποίες, ανάλογα με τις ιστορικές περιστάσεις, τις απαιτήσεις της αγοράς, είτε πάλι τις αλλαγές στον τρόπο μεταφοράς και παραγωγής, μπορούσαν να αρχίσουν να ασχολούνται με καινούργιες δουλειές. Την άλλη αιτία θα μπορούσαμε να αναζητήσουμε στις αλλαγές που συντελούνταν στην οργάνωση των ίδιων των οικογενειών, οι οποίες βγήκαν και ξεπέρασαν τα όρια του περιγυρου, σπούδασαν τα παιδιά τους στα πανεπιστήμια των ευρωπαϊκών κέντρων, τα οποία κατόπιν στράφηκαν προς άλλα επαγγέλματα, ανακόπτοντας έτσι την οικογενειακή παράδοση.

Οι πλουσιότερες οικογένειες, που δεν ήταν πολυάριθμες, διαδραμάτιζαν και κάποιο ρόλο συνδέσμου με τον κόσμο εκτός της ελληνικής κοινότητας. Ήταν πάντοτε ανοιχτές για εμπορικές συναλλαγές ανεξάρτητα από την εθνικότητα είτε τη θρησκεία του εμπορικού εταίρου. Επίσης, και ως προς τους γαμήλιους δεσμούς, δεν είχαν προκαταλήψεις, έβγαιναν από τον κύκλο της ελληνικής κοινότητας, αποκτούσαν συγγενικούς δεσμούς ανάλογα με την κοινωνική τους θέση, με οικογένειες που ασπάζονταν διαφορετική θρησκεία και είχαν διαφορετική εθνική προέλευση, αλλά είχαν το ίδιο κύρος είτε βρίσκονταν στο ίδιο οικονομικό επίπεδο. Διερευνώντας τις εξαιρετικές αυτές οικογένειες, οι οποίες ήταν και οι οργανωτές των επαφών εκτός της ελληνικής παροικίας, πλησιάζουμε στο σημείο που μας παρέχει δυνατότητα να πληροφορηθούμε και για ορισμένους τομείς των σχέσεων μεταξύ Ελλήνων και Σέρβων στον πολιτικό, εμπορικό, οικονομικό και πολιτισμικό τομέα.

² «Οι Έλληνες της αφεντιάς είναι άνθρωποι περισσότερο επικίνδυνοι και ανήσυχοι, πεισματάρηδες και καυγατζήδες. Ενώ οι Έλληνες σπιτικοί άνθρωποι, παντρεμένοι, επαγγελματίες και έμποροι, είναι άνθρωποι αγαθοί και τίμιοι». (R. Petrović, *Građa za istoriju Prvog srpskog ustanka*, Βελιγράδι 1954, σελ. 149).

Έτσι, η οικογένεια Χάδια¹ σχεδόν επί τρεις αιώνες είναι παρούσα στο περιβάλλον της Σερβίας, από το δεύτερο ήμισυ του 17^{ου} σχεδόν μέχρι τα τέλη του 20^{ου} αιώνα. Ο τελευταίος απόγονος, ο καθηγητής Νικόλα Χάδια από το Πάντσεβο, απεβίωσε το έτος 1994. Γενάρχης της οικογενείας αυτής ήταν ο Κωνσταντίνος Χάδια, ιδιοκτήτης ζυθοποιείου, ένα από τα πλέον διακεκριμένα μέλη της ελληνικής παροικίας του Ζέμουν (Σεμλίνου), έμπορος ο οποίος φρόντιζε κυρίως να δημιουργήσει δική του περιουσία. Εμπορευόταν, μεταξύ άλλων, με τους Σέρβους την εποχή των σερβικών εξεγέρσεων, αλλά απέφευγε την πολιτική συνεργασία μ' αυτούς, κρίνοντας τουλάχιστον από τις γραπτές πηγές. Ο κληρονόμος του, Κωνσταντίνος, ως έμπιστος συνεργάτης και συγγενής της οικογενείας των Ομπρένοβιτς, είχε επιρροή στις πιο σοβαρές κρατικές υποθέσεις της Σερβίας. Χάρη στο κύρος που έχαιρε, ήταν πασίγνωστος όχι μόνο στη Σερβία και Αυστροουγγαρία, αλλά και ευρύτερα στην Ευρώπη και μέχρι την απόμακρη Ρωσία. Πολλές χώρες τον παρασημοφόρησαν και του απένειμαν τίτλους του ιππότη και καβαλιέρου, σε ένδειξη ευγνωμοσύνης για δωρεές και αγαθοεργίες, είτε πάλι για επιτυχείς ειδικές αποστολές. Με τον Κωνσταντίνο Χάδια η οικογένεια αυτή φθάνει στο ανώτατο σημείο αίγλης. Οι μετέπειτα κληρονόμοι, και παρά το γεγονός ότι είχαν συνάψει συγγενικές σχέσεις με οικογένειες ευγενών, δεν είχαν την κοινωνική είτε πολιτική εκείνη υπόσταση και σημασία όπως ο πατέρας και γιος Κωνσταντίνος Χάδια. Πάντως, άφησαν ίχνη υψηλώς μορφωμένων διανοουμένων, γιατρών είτε μηχανικών. Εκπλήττει το γεγονός, ότι στη λογοτεχνία για τους Έλληνες είτε ελληνόφωνους Βλάχους (Cincari) που ήταν εγκατεστημένοι στις σερβικές περιοχές, καθώς και στις μελέτες για τους Ομπρένοβιτς, δύο μέλη της οικογενείας αυτής, ο πατέρας και γιος, που είχαν το ίδιο όνομα, Κωνσταντίνος, αναφέρονται ελάχιστα, παροδικά και μεταξύ των άλλων. Βάσει του δημοσιευμένου και αδημοσίετου αρχαιικού υλικού του Μαγιστράτου του Ζέμουν (δημοτικής αρχής της εποχής εκείνης), του Αρχείου της Βιέννης, του Αρχείου της Σερβίας, του Αρχείου της πόλεως Βελιγραδίου, του Αρχείου της SANU (Σερβικής Ακαδημίας Επιστημών και Τεχνών), είναι δυνατό να πληροφορηθούμε, μέχρι κάποιο σημείο, για τη ζωή και τη δραστηριότητα της οικογενείας Χάδια, καθώς και για τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες της εποχής τους. Ο Ντούσαν Πόποβιτς² και ο Τανάσιε Ίλιτς³ χαρακτηρίζουν τους Χάδια ως Βλάχους, μολονότι οι ίδιοι ποτέ δεν κατεγράφησαν στα υφιστάμενα έγγραφα ως Βλάχοι. Δηλώνονταν ως ορθόδοξοι πολίτες και σε ορισμένα έγγραφα και πράξεις της Βιέννης ως Έλληνες είτε Σέρβοι είτε "κτηματίαν εις Ουγγαρίαν". Υπέγραφαν τις επίσημες πράξεις με την ελληνική αλφάβητο και τις επιστολές με την κυριλλική είτε λατινική αλφάβητο, ανάλογα με το εάν η επιστολή

ήταν στη σερβική είτε πάλι στη γερμανική γλώσσα. Οι δύο πρώτες γενεές των Χάδια συνεργάζονταν στενά με Έλληνες, Βλάχους, Σέρβους, Γερμανούς και συναπταν συγγενικούς, γαμήλιους δεσμούς με ορθόδοξες και καθολικές διακεκριμένες οικογένειες, διότι ως προεστοί άρχοντες της ελληνικής παροικίας αναζητούσαν οικογένειες ανωτέρου είτε του ιδίου κοινωνικού και οικονομικού επιπέδου. Βάσει των σημερινών γνώσεων, και κυρίως του σκόρπιου διαθέσιμου υλικού, έχουμε τη δυνατότητα να παρουσιάσουμε ορισμένες πτυχές από τη ζωή της οικογενείας Χάδια.

1. Κωνσταντίνος Χάδια, Ζυθοπώλης, πατήρ.

Οικογένεια

Ο Κωνσταντίνος Χάδια γεννήθηκε το 1746 στο Μελένικο. Ήρθε και εγκαταστάθηκε στο Ζέμουν, όπως μας πληροφορεί ο Ντ. Πόποβιτς, το 1800, αλλά, βάσει του αρχαιακού υλικού, ίσως μία δεκαετία νωρίτερα, διότι ήδη το 1794 αναφέρεται στα έγγραφα του Μαγιστράτου, δηλ. του Δήμου Ζέμουν. Νυμφεύθηκε την θυγατέρα πλούσιου ζυθοπώλη, την Φραντσίσκα Κρατσαίζεν, η οποία του χάρισε επτά παιδιά, τον Παναγιώτη, τον Ιωσήφ, τον Κωνσταντίνο, τη Ροζίνα, την Τερέζια, την Ελισάβετ και τη Μαρία⁴. Ο Χάδια απέκτησε οικογένεια σε ώριμη ηλικία: κατά το πεντηκοστό πέμπτο έτος της ηλικίας του είχε έξι παιδιά⁵ και το έβδομο ακολούθησε αργότερα. Για τη ζωή και τη σταδιοδρομία των παιδιών του Χάδια, εξαιρουμένου του Κωνσταντίνου, δεν γνωρίζουμε πολλά πράγματα, εκτός ότι μία από τις θυγατέρες του ήταν παντρεμένη με τον φαρμακοποιό του Πετροβάραντιν Schamsa. Ο Χάδια απεβίωσε σε ηλικία 81 ετών και κηδεύτηκε στις 10 Νοεμβρίου του 1827 στο νεκροταφείο του Ζέμουν⁶.

Ο Χάδια, ζυθοποιός, έμπορος, πλοιοκτήτης

Μετά τον γάμο του με την Φραντσίσκα Κρατσαίζεν (Francischa Krazeisen) ο πλούσιος αυτός χρυσοχόος – κουγιουμτζής έπαψε να ασχολείται με την τέχνη της χρυσοχοΐας. Ανέλαβε τη διαχείριση του ζυθοποιείου του πεθερού του⁷, το οποίο του παρείχε δυνατότητες να αποκτήσει μεγαλύτερα κεφάλαια. Παράλληλα, ασχολούνταν με χονδρικό εμπόριο δημητριακών και εκτρεφόμενων χοίρων. Διενεργούσε το εμπόριο με δύο ιδιόκτητα καράβια, όπως πληροφορούμαστε από τη διαφορά του με τους εργάτες, οι οποίοι ζήτησαν υπερβολικά υψηλή τιμή για την επισκευή των καραβιών⁸. Στην ύλη από τα βιεννέζικα αρχεία συχνά συναντούμε το όνομα του Κωνσταντίνου Χάδια στις καταστάσεις για έκδοση διαβατηρίου για εμπόριο με τη Σερβία⁹. Πλην όμως η ύλη, τα έγγραφα του Μαγιστράτου, δηλαδή του

Δήμου Ζέμουν, δείχνει ότι ο Χάδια δεν ταξίδευε πάντοτε ο ίδιος, αλλά παραχωρούσε το διαβατήριό του σε άλλα πρόσωπα¹⁰. Εξήγε δημητριακά στη Σερβία και εισήγε ξύλα απαραίτητα για το εργοστάσιο μύρας¹¹, ενώ με τη Βοσνία εμπορευόταν αλάτι¹². Μία εμπορική συναλλαγή για αγορά δημητριακών, όπως πληροφορούμαστε από τη συμφωνία από τις 3 Φεβρουαρίου του 1807, οδήγησε τον Χάδια και τους συνεταίρους του Ντιμήτριε Μπάρτογκλιτς και Αναστάσιο Διαμαντή στη φυλακή. Οι έμποροι αυτοί του Ζέμουν είχαν κλείσει συμφωνία με τον Σουλεϊμάν Πασά, τότε διοικητή του Βελιγραδίου, για την πώληση 40.000 οκάδων κριθαριού και 160.000 οκάδων αλεύρου για 41.600 πιάστρα (αργυρούν νόμισμα διαφόρων χωρών της Ανατολής). Την εξόφληση της συμφωνίας ανέλαβε η Αυλή της Τουρκίας και απέστειλε 15.000 πιάστρα προκαταβολή. Μετά το θάνατο του Πασά στις 7 Μαρτίου, οι έμποροι του Ζέμουν πούλησαν το σιτάρι στους Σέρβους επαναστάτες και κατόπιν ζητούσαν από την Πύλη 26.600 πιάστρα περισσότερο από το ποσό που δικαιούνταν¹³ να λάβουν. Δωροδοκούσαν το προσωπικό, το οποίο είχε καταθέσει όρκο πίστης και αφοσίωσης στην υπηρεσία¹⁴. Η διαφορά λύθηκε με την απαγγελία καταδίκης από το Στρατιωτικό Εφετείο της Βιέννης στις 11 Μαρτίου του έτους 1815¹⁵.

Η εμπορική αυτή ενέργεια είχε ως συνέπεια και τη διαφορά με τον έμπορο του Ζέμουν Πάτσι, ο οποίος έλαβε ένα μέρος των χρημάτων από την Πύλη και απέδωσε στους εμπόρους μόνο το ήμισυ του χρηματικού ποσού. Ο Χάδια και οι συνεταίροί του, δεδομένου ότι το σπίτι του δεν είχε την απαραίτητη αξία, αξίωσαν να εγγραφεί απαγόρευση (υποθήκη) στα πολύτιμα αντικείμενα και στην υπόλοιπη κινητή περιουσία του Πάτσι¹⁶. Υπήρχε περίπτωση να προσαχθεί ο Χάδια ενώπιον δικαστηρίου και για την εμπορική συναλλαγή, πώληση χοίρων στους Σίμων Ντεμέταρ και Ναστάς Όβτσαρ. Πλην όμως βρέθηκε άλλος τρόπος επίλυσης της διαφοράς με αμοιβαία συμφωνία ενώπιον των Πέτρου Τσίκα, Γκίνο Βούλκο, Νάσιο Μπάιτς και Κώστα Πέτροβιτς, με τον Στέριου Ντίμτσα ως πρόεδρο¹⁷. Ο Χάδια εκλεγόταν πολύ πιο συχνά ως πρόεδρος σε δικαστήρια για επίλυση διαφορών¹⁸ βάσει αμοιβαίας συμφωνίας των διαδίκων, πράγμα που υποδηλώνει ότι έχαιρε μεγάλου κύρους μεταξύ των συμπολιτών του. Ορισμένοι Τούρκοι, όπως ο Γκουσιάνατς Αλία Χαλίλ, στρατιωτικός διοικητής του Βελιγραδίου, του ανέθεσε να τον αντιπροσωπεύσει κατά την εκδίκαση της διαφοράς του με τον Τούρκο Εβραίο Μόσκο. Ο Αγάς, παρουσία του Χάδια, εμπιστεύτηκε στον Μόσκο 1.100 γρόσια και άλλα αντικείμενα, αξίας 1.600 γροσιών. Αργότερα απέφευγε να εκτελέσει την υποχρέωσή του, δηλαδή να επιστρέψει να χρήματα που έλαβε και τα χρήματα από την πώληση των πραγμάτων¹⁹. Επίσης, και οι αρχές της Αυστροουγγαρίας είχαν εμπιστοσύ-

νη στον Χάδια και του επέτρεπαν να παρέχει εγγυήσεις για έντιμη και ορθή συμπεριφορά ορισμένων εμπόρων²⁰. Σε ορισμένα κείμενα των αρχείων της Βιέννης, ο Κωνσταντίνος Χάδια αναφέρεται ως άτομο μεγάλης εμπιστοσύνης και κύρους, το οποίο διάκειται φιλικώς προς τις αρχές της Αυστροουγγαρίας²¹. Ήδη στις 31 Οκτωβρίου του 1804 αναφέρεται ως υπάλληλος (εξωτερικός σύμβουλος) του στρατιωτικού *komunitad*²² του Ζέμουν, βάσει εκλογής και επικύρωσης από την Γενική Διοίκηση. Δεν αμειβόταν για τις υπηρεσίες που προσέφερε, όμως ήταν απαλλαγμένος από την παροχή της καταναγκαστικής προσωπικής εργασίας.

Οι επεκταμένες εμπορικές συναλλαγές και οι επαφές με ευρωπαίους εμπόρους και διακεκριμένες προσωπικότητες παρείχαν στον Χάδια δυνατότητες να πληροφορείται για τα συμβάντα στις άλλες χώρες. Για ορισμένα συμβάντα πληροφορούσε τον Μίλος δια μέσου επιστολών έμπιστων συνεργατών της δυναστείας των Ομπρένοβιτς, τους οποίους ο Χάδια συναντούσε στο Βελιγράδι ή στο Ζάμπρεζιε²³. Έτσι ο Χάδια προειδοποιεί τον Μίλος για την πρόθεση των Ρώσων να «τρίψουν τη μύτη» των Άγγλων²⁴, είτε πάλι για τις προετοιμασίες της Γερμανίας για πόλεμο και την άφιξη 50.000 στρατιωτών της στην Ουγγαρία²⁵. Τις συμπάθειές του προς τον Μίλος εκδήλωνε με την παροχή συμβουλών και την αποστολή δώρων, μπισκότων για τον πρίγκιπα Μιχάηλο, ακό²⁶ κρασί είτε κασόνι με φιάλες μεταλλικού νερού²⁷. Εκτός από τις φιλικές, ο Χάδια και ο Μίλος Ομπρένοβιτς συνδέονταν και με εμπορικές σχέσεις, πράγμα το οποίο μαρτυρεί η αποστολή χρημάτων από τον Χάδια προς τον Μίλος δια μέσου κάποιου Νταβίτσο είτε πάλι η παραγγελία αλυσίδων από τον Μίλος για τους φυλακισμένους²⁸.

Συνεργάτης του Βουκ

Πολλοί Έλληνες, κάτοικοι του Ζέμουν, βοηθούσαν το έργο του Βουκ Κάρατζιτς²⁹ με εξασφάλιση συνδρομητών, αποστολή ποιημάτων, χρηματικών συνεισφορών, ακόμη δε και με αποστολή τροφίμων. Κατά πάσα πιθανότητα, η γνωριμία του Βούκ με τον Χάδια έγινε την περίοδο της παραμονής του Βουκ στο *koštunac* (καραντίνα) του Ζέμουν. Από τον εγκάρδιο τόνο των επιστολών, γραμμένων στην σερβική και γερμανική γλώσσα, κατά τα έτη 1821 και 1822³⁰, καταλήγουμε στο συμπέρασμα, ότι ήταν στενοί φίλοι. Ο Χάδια τον αποκαλεί *σταυράδερφε, αδερφέ, φίλε*. Κυρίως, τον πληροφορεί για τις συνδρομές που συγκέντρωσε, ρωτάει και ενδιαφέρεται για κοινά γνώριμα πρόσωπα, πράγμα που δείχνει ότι ο Χάδια σε προχωρημένη ηλικία είχε φίλους μεταξύ της βιεννέζικης ελίτ των διανοουμένων. Όμως, και παρά τη φιλία τους, ο Χάδια ζητούσε από τον Βουκ προμήθεια,

και για να είμαστε ειλικρινείς, σε βιβλία, διότι «με τζάμπα δεν βγάζεις χρήματα» όπως μαρτυρεί ο ίδιος. Ο Χάδια αναφέρεται και στην αλληλογραφία άλλων ως μεσολαβητής σε αποστολή επιστολών και χρημάτων, πράγμα που επίσης υποδηλώνει για το κύρος που έχαιρε στις αρχές της Αυστροουγγαρίας.

2.1. Κωνσταντίνος Φον (von) Χάδια, Ζυθοποιός

Ο Κωνσταντίνος Χάδια γεννήθηκε στο Ζέμουν στις 20 Οκτωβρίου του 1809. Δεν συνηθίζεται πατέρας και γιος να φέρουν το ίδιο όνομα. Όμως, το βαπτιστικό του Κωνσταντίνου Χάδια, αντίγραφο του οποίου στη γερμανική γλώσσα εξέδωσε ο πρωτοπρεσβύτερος και μέλος του κονζιστόριου³¹ Λάζαρ Σάβιτς στις 2 Μαΐου του 1855³² και στη σερβική γλώσσα ο πρωθιερέας Γ. Βουκαντίνοβιτς στις 25 Μαρτίου του 1872³³, αποδεικνύει ότι ο γιος του Κωνσταντίνου Χάδια και της Φραντσίσκα Κράιζερ έλαβε το όνομα του πατέρα του. Τον Κωνσταντίνο βάφτισε ο ιερέας Στέφαν Γιούγκοβιτς στην εκκλησία του Ζέμουν «Η Γέννηση της Θεοτόκου» στις 21 Οκτωβρίου. Ανάδοχος κατά τη βάφτιση ήταν ο Christofor Schkivra. Δεν έχουμε στοιχεία για την στοιχειώδη εκπαίδευση του Χάδια, ώστε μπορούμε να υποθέσουμε ότι πήγαινε στο ελληνικό σχολείο του Ζέμουν. Ως εικοσαετής νέος απέκτησε ενδεικτικό έγγραφο από τη συντεχνία, δηλ. το επαγγελματικό σωματείο ζυθοπαραγωγών, για την εκμάθηση του επαγγέλματος στον ζυθοπαραγωγό της Βιέννης Vinzenz Neuling. Δίπλωμα του εκδόθηκε στις 25 Ιουνίου του 1829³⁴. Ο Χάδια ασκήθηκε επί επτά μήνες και τρεις εβδομάδες στο εργοστάσιο παραγωγής ζύθου της πριγκίπισσας Μαρίας Λεοπολδίνας, προκειμένου να τελειοποιήσει τις τεχνικές γνώσεις για την παραγωγή ζύθου υπό την επίβλεψη του τεχνίτη Franz Bohma, για το οποίο μαρτυρεί η βεβαίωση, η οποία εκδόθηκε στις 19 Ιουνίου του 1830³⁵ και κατόπιν στο εργοστάσιο του Franz Schott στο Γκρατς από τις 26 Ιουνίου μέχρι τις 18 Αυγούστου, βάσει του πιστοποιητικού το οποίο εκδόθηκε στις 18 Αυγούστου του 1830³⁶. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Χάδια απέκτησε από τους γνωστούς μάστορες της τέχνης παραγωγής ζύθου την απαραίτητη επαγγελματική κατάρτιση και ικανότητες να συνεχίσει τη δουλειά του θανόντος πατέρα του. Το κεφάλαιο και το κύρος που κληρονόμησε τού έδωσαν τη δυνατότητα να συνάψει συγγενικές σχέσεις με τον Γέβρεμ Ομπρένοβιτς, αδερφό του Μίλος Ομπρένοβιτς. Στην ιστορία μνημονεύεται ως διακεκριμένη προσωπικότητα και στην πολιτιστική ζωή ως πατήρ οικογενείας, η οποία κατά τους λεπτούς, αριστοκρατικούς τρόπους συμπεριφοράς συγκαταλεγόταν πολύ

περισσότερο στο ευρωπαϊκό, παρά στο σερβικό περιβάλλον. Αφιέρωνε ιδιαίτερη προσοχή στη μόρφωση των παιδιών. Η κόρη του Άννα υπήρξε μία από τις πρώτες γυναίκες λογοτέχνισσες της Σερβίας, η πρώτη γυναίκα η οποία φόρεσε ευρωπαϊκά ενδύματα. Ως προς τη μόρφωση δεν υστερούσε ούτε η Γέλενα, σύζυγος του Χάδια, ούτε η δίδυμη αδερφή της Σίμκα, σύζυγος του Γιόβαν Γκέρμαν. Οι δύο αδερφές παντρεύτηκαν την ίδια ημέρα, στις 18 Φεβρουαρίου 1834, με πλούσιους και επιφανείς Έλληνες, κατοίκους του Ζέμουν. Οι γάμοι τους κοινοποιούνταν ως μεγάλη γιορταστική τελετή της οικογενείας Ομπρένοβιτς³⁷. Η στέψη των νεόνυμφων, της Γέλενας, η οποία ήταν είκοσι ενός έτους, και του Κωνσταντίνου, ο οποίος ήταν σαράντα έξι ετών, έγινε στον Μητροπολιτικό Ναό του Βελιγραδίου. Χοροστάτησε ο Μητροπολίτης Σερβίας, Πέταρ Γιόβανοβιτς και κουμπάρος ήταν ο Γιόβαν Καραμάτα³⁸. Σύντομα, κατόπιν αυτού, η οικογένεια του Χάδια άρχισε να πολλαπλασιάζεται. Η πρώτη κόρη του Χάδια Λιούμπιτσα³⁹ γεννήθηκε στις 3 Ιουλίου 1836. Μυρώθηκε, έγινε χριστιανή δια βαπτίσματος στις 8 Ιουλίου 1836 στην εκκλησία «Η Γέννηση της Θεοτόκου» από τον ιερέα της ενορίας Λάζαρ Σάβιτς. Ανάδοχος ήταν ο Γιόβαν Καραμάτα⁴⁰. Το δεύτερο παιδί του Χάδια, ο Γιόβαν⁴¹ Χάδια, γεννήθηκε στις 4 Οκτωβρίου 1837 και βαφτίστηκε μετά από τρεις ημέρες στην ίδια εκκλησία της «Γέννησης της Θεοτόκου» στο Ζέμουν. Την τελετή βάφτισης τέλεσε σύμφωνα με τους κανόνες της ορθοδοξίας ο ιερέας Λάζαρ Σάβιτς και ανάδοχος από την κολυμβύθρα ήταν ο Γιόβαν Καραμάτα⁴². Ο δεύτερος γιος, ο Μίλος⁴³, ήρθε στον κόσμο στις 15 Οκτωβρίου 1840. Τον βάφτισε ο ενοριακός ιερέας της εκκλησίας Βελιγραδίου των «Αγίων Αρχιστρατήγων» Ιωσήφ Στεφάνοβιτς και όνομα του έδωσε ο Αναστάσιος Καραμάτα⁴⁴. Γρήγορα, μετά από τα ευτυχισμένα αυτά χρόνια, επακολούθησαν χρόνια θλίψης. Η σύζυγος του Χάδια Γέλενα απεβίωσε το 1844 στη Πέστη, ο νεώτερος γιος, ο Μίλος, άφησε την τελευταία του πνοή σε ηλικία δέκα επτά ετών στις 7 Απριλίου 1857 στη Βενετία, όπου στις 8 Απριλίου κηδεύτηκε στο νεκροταφείο του Αγίου Χριστόφορου. Την ληξιαρχική πράξη θανάτου εξέδωσε ο βοηθός του ιερέα της ελληνικής εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου don Teofane Sacromonaco στις 5 Ιουνίου 1857⁴⁵.

Βάσει του αρχειακού υλικού που σώζεται μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο Κωνσταντίνος Χάδια πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στο Ζέμουν και στη Βιέννη. Εγκατέλειψε για πρώτη φορά το Ζέμουν, πράγμα που φαίνεται από τα σωζόμενα έγγραφα, την εποχή κατά την οποία διδασκόταν την τέχνη του ζυθοποιού στη Βιέννη και κατά την πρακτική του εξάσκηση στο Γρατς (1828-1830). Το Μαγκιστράτο του Ζέμουν, δηλαδή οι

δημοτικές αρχές, του εξέδωσαν τον Οκτώβριο του 1936⁴⁶ τη λεγόμενη «επιστολή δημοτών», δηλ. βεβαίωση ότι είναι κάτοικος του Ζέμου. Κατά πάσα πιθανότητα έζησε στο Ζέμου μέχρι το 1840 και κατόπιν στο Βελιγράδι, όπου βαφτίστηκε ο γιος του Μίλος. Από την 1^η Ιανουαρίου του 1841 μέχρι τις 30 Ιουνίου του 1842, ως υπασπιστής του πρίγκιπα, διαχειρίζεται με επιτυχία το ζυθοποιείο του Μιχάηλο Ομπρένοβιτς στο Βελιγράδι. Στις 12 Ιουλίου του 1842 ο ηγεμόνας τού εξέδωσε πιστοποιητικό για την καλή διαχείριση και εξέφρασε άπειρες ευχαριστίες και ειλικρινή φιλία⁴⁷. Το γεγονός ότι η Βουδαπέστη αναφέρεται ως τόπος όπου απεβίωσε η Γέλνα Χάδια μπορεί να σημαίνει ότι η οικογένεια πέρασε μέρος του 1844 στην πόλη αυτή. Την προϋπόθεση αυτή ενισχύει και η επιστολή του Χάδια από την Βουδαπέστη προς τον Βουκ Κάρατζιτς στη Βιέννη στις 18 Μαρτίου 1845. Η φιλική αυτή επιστολή αποκαλύπτει την επιθυμία του Χάδια να επιστρέψει στο Βελιγράδι, να βοηθήσει να επισκευαστεί το ζυθοποιείο, το οποίο καταστράφηκε κατά το ήμισυ συνεπεία πυρκαγιάς και να αναλάβει ο ίδιος και πάλι τη διαχείριση αυτού. Ο Βουκ έπρεπε να διαβιβάσει την παράκληση αυτή του Χάδια στο Μίλος Οβρένοβιτς και να λάβει τη συγκατάθεσή του για την ανακαίνιση του ζυθοποιείου⁴⁸.

Η επιθυμία του Χάδια να συνεχίσει τις δουλειές του στο ζυθοποιείο δεν πραγματοποιήθηκε, πράγμα που σήμανε και το τέλος της ενασχόλησής του με τη ζυθοποιεία. Μερικούς μήνες αργότερα φθάνει στη Βιέννη και γίνεται γραμματέας του Μίλος Ομπρένοβιτς. Κινείται στους ελιτιστικούς και πολιτικούς κύκλους. Από τις φιλοφρονητικές επιστολές, με τις οποίες ζητάει συγγνώμη για την απουσία του από διάφορα επίσημα γεύματα⁴⁹, είτε από τις προσκλήσεις, την αποστολή άμαξας για την προσέλευση διακεκριμένων προσωπικοτήτων στο αρχοντικό του⁵⁰, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ζούσε πλούσια κοινωνική ζωή. Σύμφωνα με τα όσα γνωρίζουμε μέχρι στιγμής, η ημερομηνία και οι λόγοι της αναχώρησης του Χάδια από τη Βιέννη αποτελούν ένα ακόμη αίνιγμα. Ίσως λόγοι υγείας οδήγησαν το Χάδια στο λουτροθεραπευτήριο Μεράνο, το οποίο φημιζόταν για τις ομορφιές του τοπίου, τον καθαρό αέρα και τις ιαματικές πηγές, οι οποίες περιείχαν ραδόνιο. Τα λουτρά επισκεπτόταν η ελίτ της Ευρώπης, διότι ήταν κατάλληλα για τη θεραπεία διαφόρων αλλεργιών, αναταραχών του κυκλοφοριακού και αναπνευστικού συστήματος και ρευματικών παθήσεων. Υποτίθεται ότι ο Χάδια αναζήτησε θεραπεία στο θέρετρο Μεράνο για κάποια από τις παθήσεις αυτές. Απεβίωσε εκεί το 1888 και κατόπιν η σωρός του μεταφέρθηκε και κηδεύτηκε στη Βιέννη, όπου ίσως ζούσε ακόμη κάποιος από την οικογένειά του. Η επιστολή του Αλέξανδρου Κωνσταντίνοβιτς δημιουργεί κάποιες εικασίες ότι η Χάδια ζούσε μόνος, διότι διαφορετικά ο

ανεψιός, τουλάχιστον τυπικά, θα έστελνε χαιρετισμούς στην συμβία του Κωνσταντίνου.

2.2. Ο Χάδια και οι Ομπρένοβιτς

Οι Ομπρένοβιτς, Μίλος, Μιχάηλο και Μίλαν, έβρισκαν στο πρόσωπο του Χάδια όχι μόνο συγγενή, αλλά και φίλο και συνεργάτη. Ο Χάδια διαχειριζόταν το ζυθοποιείο κατά την περίοδο διακυβέρνησης του ηγεμόνα Μιχάηλο, χρημάτισε γραμματέας του Μίλος και νομικός εκπρόσωπος σε διάφορες υποθέσεις με αυστριακούς εταίρους, στενός συνεργάτης και υπασπιστής του ηγεμόνα και του βασιλιά Μίλαν⁵¹.

Σύμφωνα με τις διαθέσιμες πηγές, την εποχή της παραίτησης του Μίλος⁵² και της παραμονής του στη Βιέννη⁵³, ο Χάδια από τον Αύγουστο του 1845 μέχρι το 1859, βρισκόταν κοντά στον Μίλος. Ήταν γραμματέας του ηγεμόνα και τηρούσε την αλληλογραφία στη γερμανική γλώσσα με τους επίσημους παράγοντες της Αυστροουγγαρίας⁵⁴, στη σερβική γλώσσα με τον Βουκ Κάρατζιτς και με άλλες διακεκριμένες προσωπικότητες, όπως από τη Βιέννη⁵⁵, από το θέρετρο Μαριενμπάντεν (1845)⁵⁶, από τα ταξίδια του στην Πετρούπολη και στη Βλαχία (1849)⁵⁷. Ο Χάδια ως νομικός εκπρόσωπος διαχειριζόταν τις υποθέσεις του Μίλος στην Αυστροουγγαρία και υπεράσπιζε να συμφέροντά του σε δικαστικές αγωγές. Ο δικηγόρος της Βιέννης Anton Lekisch προέβη σε γραπτή δήλωση στις 29 Μαρτίου 1854, ότι ο Χάδια κέρδισε με επιτυχία τις δίκες με την εταιρεία D.Zinner για χρέος 250.000 φλορίνια, με τον Anthon Salzboeck (6.000 φλορίνια), Adela Miczka (20.000 φλορίνια), Franziska Wittenberger, Anna Raffelsberger και ακόμη πολλούς άλλους. Για την ακρίβεια της δήλωσης του δικηγόρου και το γνήσιο της υπογραφής του εγγυήθηκε ο δημόσιος γραμματέας dr Philipp Olschbauer.⁵⁸

Δύο περιστατικά δείχνουν ότι οι σχέσεις τους δεν ήταν μόνο σχέσεις μεταξύ επιχειρηματιών, αλλά και φιλικές. Κατά τις ενέργειές του ο Χάδια εκδηλώνει την αφοσίωσή του προς τη δυναστεία των Ομπρένοβιτς. Γνωστή είναι η τάση του Μίλος Ομπρένοβιτς προς τις περιπέτειες και η αδυναμία του προς το ασθενές φύλο. Συχνά έκανε γνωριμίες με γυναίκες ανάξιες του αξιώματος και του ονόματός του, με τις οποίες επιθυμούσε να έχει κάποιο σοβαρότερο δεσμό. Έτσι, όπως πληροφορούμαστε από τη δήλωση του αρχιμανδρίτη της ελληνικής εκκλησίας της Βιέννης Γρηγόριο Αγαθόβουλο και από τη μαρτυρία του Έλληνα Γενικού προξένου στη Βιέννη Σινά, ο Χάδια

εμπόδισε τον ηγεμόνα Μίλος να παντρευτεί την Anna Raffelsberger ως ανάξια του ονόματός του⁵⁹.

Ο αρχιμανδρίτης του Ελληνικού παρεκκλησίου του Αγίου Γεωργίου της Βιέννης Ζαχαρίας Χατζόπουλος προσέθεσε, και ο Σινάς και πάλι μαρτύρησε, ότι ο Χάδια απέτρεψε όχι μόνο τη σύναψη αυτού του γάμου, αλλά και άλλους, προστατεύοντας τα συμφέροντα των κληρονόμων του σερβικού στέμματος⁶⁰.

Ο Χάδια έδειξε την εξαιρετική του αφοσίωση φροντίζοντας τον Μίλος Ομπρένοβιτς στη διάρκεια της υποβολής του σε εγχείρηση χολολιθεκτομής⁶¹, όπως μας πληροφορεί ο ιατρός χειρουργός Βίκτωρ Ίβαντσιτς⁶². Για την μέριμνα και φροντίδα του Χάδια για τον Μίλος μετά της εγχείρησης του καταρράκτη απέμειναν γραπτά στοιχεία στη δήλωση του dr Friedfrich Jaeger⁶³.

Δημιουργείται η εντύπωση ότι ο Χάδια θεωρούσε τον εαυτό του ως οικοδεσπότη όλων των μελών της οικογενείας Ομπρένοβιτς, οι οποίοι έζησαν είτε πάλι επισκέφθηκαν για σύντομο χρονικό διάστημα τη Βιέννη. Στη διάρκεια της παραμονής του ηγεμόνα Μιχάηλο⁶⁴ ο Χάδια φρόντιζε επίσης για την υγεία του και ήταν στη διάθεσή του. Έγραψε εξ ονόματος του ηγεμόνα δύο φορές επιστολές προς τον Αντώνιε Ραντιβόγιεβιτς και του διαβίβαζε εντολές να εκμισθώσει το καφενείο και ζητούσε να αποστείλει το βαφτιστικό του ηγεμόνα είτε πάλι ορισμένα ασημένια αντικείμενα⁶⁵. Όταν ο ηγεμόνας Μίλαν Ομπρένοβιτς αναχωρούσε από τη Βιέννη, ο Χάδια έστειλε τηλεγράφημα προς τον Γιόβαν Ρίσιτς⁶⁶ να τον πληροφορήσει για την επιστροφή του ηγεμόνα⁶⁷.

Ο Χάδια διατηρούσε φιλικές και επιχειρηματικές σχέσεις με τους Ομπρένοβιτς, τους απογόνους του Γιέβρεμ Ομπρένοβιτς, τους στενούς συγγενείς του. Η Άνκα Κωνσταντίνοβιτς, αδελφή της θανούσης συζύγου του Χάδια, και ο Γιόβαν Γκέρμαν εξουσιοδότησαν τον Χάδια να πουλήσει το κτήμα τους στο Μπανάτο⁶⁸. Ο γιος της Άνκας έγραψε στο θείο του από την Τεργέστη. Τον καλεί να τον επισκεφθεί, ενδιαφέρεται και ανησυχεί για την διασαλευμένη υγεία του, διαβιβάζει τους χαιρετισμούς της συζύγου του Μιλέβας, η οποία ανέμενε παιδί, και τον παρακαλεί να εξοφλήσει τα χρέη του «για να μην διασύρεται το όνομά του μεταξύ ανυπόληπτων ανθρώπων»⁶⁹.

3.3. Ο Χάδια ως δωρητής

Ο Ζυθοπαραγωγός Κωνσταντίνος Χάδια, ως εκπρόσωπος της πρώτης γενεάς των μετοίκων Χάδια, κατέβαλε προσπάθειες να δημιουργήσει περιουσία και να την διατηρήσει, ασχολούμενος πολύ περισσότερο με εμπορικές υποθέσεις παρά με παραγωγή και πώληση ζύθου. Ο Κωνσταντίνος Χάδια γιος, ως δεύτερη γενεά, είχε τη δυνατότητα να διάγει πιο άνετο βίο χάρη στη μόρφωση που απέκτησε, στην πατρική περιουσία και πολύ περισσότερο στο κοινωνικό στρώμα στο οποίο κατατάχθηκε χάρη στο γάμο που συνήψε. Ίσως ο θάνατος της συζύγου, του γιου και της κόρης να ευνοούσε προδιάθεση προς αγαθοεργίες, για τις οποίες μνημονευόταν στην Ελλάδα, τη Ρωσία, την Αυστροουγγαρία και τη Σερβία.

Έτσι, το 1847 βοήθησε την Εταιρεία ίδρυσης και επέκτασης του πρώτου παιδικού νοσοκομείου στη Βιέννη. Η Εταιρεία εξέφρασε ευχαριστίες για τη δωρεά που προσέφερε στις 20 Φεβρουαρίου του 1848 και τον ανακήρυξε τακτικό μέλος της εταιρείας. Την τιμητική επιστολή εξ ονόματος της Αυτού Βασιλικής Υψηλότητας υπέγραψαν οι Therese Landgravin von Furstenberg και η Απα⁷⁰. Το ίδιο έτος, στις 1 Μαρτίου η Εταιρεία φιλόμουσων της Αυστρίας εκλέγει τον Χάδια ως επίτιμο μέλος σε ένδειξη ευγνωμοσύνης για τη βοήθεια που έδωσε⁷¹ και στις 18 Δεκεμβρίου η Ελεύθερη Οικονομική Εταιρεία της Πετρούπολης του απένειμε δίπλωμα, με το οποίο αναγνωρίζεται ως αντεπιστέλλον μέλος της Εταιρείας⁷². Τις περισσότερες δωρεές ο Χάδια τις έκανε στην Ελλάδα. Η νεοϊδρυθείσα Εταιρεία Καλών Τεχνών της Αθήνας τον ευχαριστεί για την βοήθεια των 1000 δραχμών. Παρέδωσε τα χρήματα στους Ματθαίο Ζίφο και Κωνσταντίνο Δ. Σχινά, την δε ευχαριστήρια επιστολή από τις 27 Φεβρουαρίου 1848 υπέγραψαν ο Γ. Γλαφάδης, μέλος της εταιρείας, και ο γραμματέας Μαμούκας. Επίσης, του έστειλαν και μπροσούρα για την ίδρυση και την κατάσταση της εταιρείας⁷³. Ο Χάδια παρέσχε οικονομική βοήθεια και στην Επιτροπή ανέγερσης και συντήρησης των οφθαλμιατρικών κλινικών της Αθήνας της τάξεως των 10.000 δραχμών. Την ευχαριστήρια επιστολή από τις 20 Μαρτίου υπέγραψε ο Ακαρλάς⁷⁴. Ο Χάδια δεν παρέλειψε να αποστείλει βοήθεια και για την ανοικοδόμηση του Πανεπιστημίου Αθηνών. Δια μέσου του αθηναίου έμπορα Ματθαίου Ζίφου έστειλε 9.000 δραχμές για την ανέγερση της δεύτερης πτέρυγας και της μεσαίας αίθουσας του Πανεπιστημίου. Ο πρόεδρος της εταιρείας Γεώργιος Κουντουριώτης τον ενημέρωσε με επιστολή από τις 21 Απριλίου 1848 με αύξοντα αριθμό 67 για τη χρηματική δωρεά που έλαβε. Η φήμη για την καλοπροαίρετη συμπεριφορά και μεγαλοψυχία του

Χάδια έφθασε και μέχρι τον Βασιλιά Όθωνα⁷⁵, ο οποίος στις 10 Απριλίου του 1848, σε ένδειξη αναγνώρισης και εύνοιας για την χρηματική βοήθεια προς το Πανεπιστήμιο Αθηνών και των άλλων δημοσίων ιδρυμάτων, τού απένειμε το Σταυρό του Τάγματος του Σωτήρα⁷⁶. Το Βασιλικό Υπουργείο Εξωτερικών Υποθέσεων πληροφορεί τον Χάδια για την απονομή του υψηλού αυτού παράσημου στις 10 Απριλίου του 1848⁷⁷. Συνέβη ο Χάδια να χάσει το δίπλωμα απονομής του ελληνικού παράσημου, έτσι ώστε ο Γενικός πρόξενος Γεώργιος Σινάς του απέστειλε στις 14 Μαρτίου 1853 άλλο δίπλωμα, ταυτόσημου περιεχομένου:

ΟΘΩΝ

ΕΛΕΩΙ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Απονείμαμεν διά τοῦ ἀπό 10 Ἀπριλίου 1848 Ἡμετέρου Διατάγματος εἰς τόν Κύριον Κωνσταντῖνον Χαδιάν, κτηματίαν εἰς Οὐγγαρίαν, τόν ἀργυροῦν Σταυρόν τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Ἡμετέρου Βασιλικοῦ Τάγματος τοῦ Σωτήρος, καί τόν διευθύνομεν προς αὐτόν διά τοῦ παρόντος ὅπως ἔχη καί φέρη αὐτόν κατά τό αῠ^{ης} (;)

Ἰουνίου αῠχγ Ἡμετέρον Διάταγμα.

Πρός κύρωσιν τούτων ἐκδίδομεν τό παρόν ὑπογεγραμμένον παρ' ἡμῶν καί προσυπογεγραμμένον παρὰ τοῦ Ἡμετέρου ἐπί τοῦ Βασιλικοῦ οἴκου καί ἐπί τῶν □Εξωτερικῶν Ὑπουργοῦ.

Ἐν Ἀθήναις τήν 14^{ην} Μαρτίου 1853.

Ο Χάδια συνεχίζει να παρέχει βοήθεια προς την Ελλάδα και κατά τις επόμενες δεκαετίες. Έτσι, στις 25 Φεβρουαρίου 1862 αποστέλλει 50 αυστριακά gulden βοήθεια για τους σεισμόπληκτους Κορινθίους⁷⁸.

Μετά από τα ταξίδια με τον Μίλος Ομπρένοβιτς στη Ρωσία επακολούθησε η παρασημοφόρησή του από τον Τσάρο της Ρωσίας Νικόλαο Α΄. Στις 5 Ιανουαρίου του 1850 ο Τσάρος του απονέμει το παράσημο του Αγίου Στάνισλαβ Τρίτου βαθμού⁷⁹. Ο Χάδια στις 8 Σεπτεμβρίου του 1852 ζήτησε άδεια να φορέι το παράσημο του Τσάρου της Ρωσίας. Ο Αυτοκράτορας Φραγκίσκος Ιωσήφ Α΄ απήντησε στις 2 Οκτωβρίου 1852 και τού επέτρεψε να φορέι το ρωσικό παράσημο⁸⁰. Ο Χάδια απέκτησε μία ακόμη ρωσική διάκριση, το παράσημο της Αγίας Άννας δευτέρου βαθμού, και τού αποδόθηκε ο τίτλος του Καβαλιέρου. Ήταν αυτό επιθυμία του Τσάρου της Ρωσίας Αλεξάνδρου Β΄ Νικολάγεβιτς της δυναστείας των Ρομανόφ, η οποία υλοποιήθηκε με νομοθετικό θέσπισμα από τις 3 Ιουνίου του 1878. Ο

Χάδια πληροφορήθηκε για τη διάκριση που τού έγινε στις 21 Ιουνίου 1878⁸¹. Στις 11 Ιανουαρίου 1870⁸² τού απονέμεται το παράσημο του Φραγκίσκου Ιωσήφ. Ο Βασιλιάς της Ιταλίας Βίκτωρ Εμμανουήλ Β΄⁸³ αποδίδει στον Χάδια τον τίτλο του Cavaliere del Ordine della Corona d'Italia. Το όνομά του εισήχθη στο Ruolo dei Cavalieri υπό τον αριθμό 988 στις 26 Σεπτεμβρίου του 1874.

Από την πλευρά της Σερβίας, ο ηγεμόνας Μίλαν Ομπρένοβιτς Δ΄, με την ιδιότητα του Ανώτατου Διοικητή, με διάταγμα από τις 9 Απριλίου 1878 παρασημοφορεί τον Χάδια με το Σταυρό του Τάκοβου Τετάρτου βαθμού για τη παροχή «ιδιαιτέρων στρατιωτικών υπηρεσιών κατά τον πόλεμο για την λαϊκή απελευθέρωση και ανεξαρτησία του Σερβικού κράτους κατά τα έτη 1877-1878». Το δίπλωμα υπέγραψε ο Υπουργός Στρατιωτικών Γκρούιτς. Δύο χρόνια αργότερα, στις 1 Ιανουαρίου του 1880, ο ηγεμόνας Μίλαν αποδίδει και πάλι αναγνώριση προς τον Χάδια και του απονέμει το παράσημο του Σταυρού του Τάκοβου Τρίτου βαθμού. Το Δίπλωμα του διατάγματος υπέγραψε ο Υπουργός Στρατιωτικών συνταγματάρχης Γιόβαν Μίσκοβιτς⁸⁴. Ο ηγεμόνας Μίλαν τον παρασημοφόρησε για μία ακόμη φορά με το Σταυρό του Τάκοβου, τούτη τη φορά Δευτέρου βαθμού. Το δίπλωμα του διατάγματος από τις 15 Φεβρουαρίου 1882 υπέγραψε ο Υπουργός Εξωτερικών Υποθέσεων Πιροτσάνιτς. Για την παρασημοφόρηση αυτή του Χάδια δημοσιεύθηκε σύντομη είδηση στις εφημερίδες της Βιέννης⁸⁵. Κατά την παρούσα στιγμή οι γραπτές πηγές για τη συμβολή του Χάδια στην απελευθέρωση της χώρας παραμένουν άγνωστες. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι πρόκειται για μυστικές αποστολές με σκοπό τη συμμετοχή σε διαπραγματεύσεις, έχοντας υπόψη τις γνωριμίες του Χάδια με τις βασιλικές Αυλές της Ευρώπης⁸⁶, είτε πάλι για παροχή οικονομικής βοήθεια προς την κατεστραμμένη από τους πολέμους Σερβία.

Ο Χάδια διατηρούσε φιλικές σχέσεις όχι μόνο με τον Βασιλιά Μίλαν, αλλά και με την Βασίλισσα Ναταλία, μολονότι ήταν πασίγνωστο ότι οι συζυγικές σχέσεις του βασιλικού ζεύγους δεν ήταν καλές. Με την ευκαιρία της ονομαστικής γιορτής της Βασίλισσας, το 1882, ο Χάδια προσέφερε δώρο στην εκκλησία της Αγίας Ναταλίας⁸⁷ δύο πολυελαίους, για τους οποίους η βασίλισσα εξέφρασε επαίνους. Ο εξωραϊσμός της εκκλησίας μνημονεύθηκε και στην εφημερίδα *Srpske Novine*⁸⁸, ο δε Χάδια πληροφορείται το γεγονός από τον πρωθυερέα Πάβλοβιτς⁸⁹.

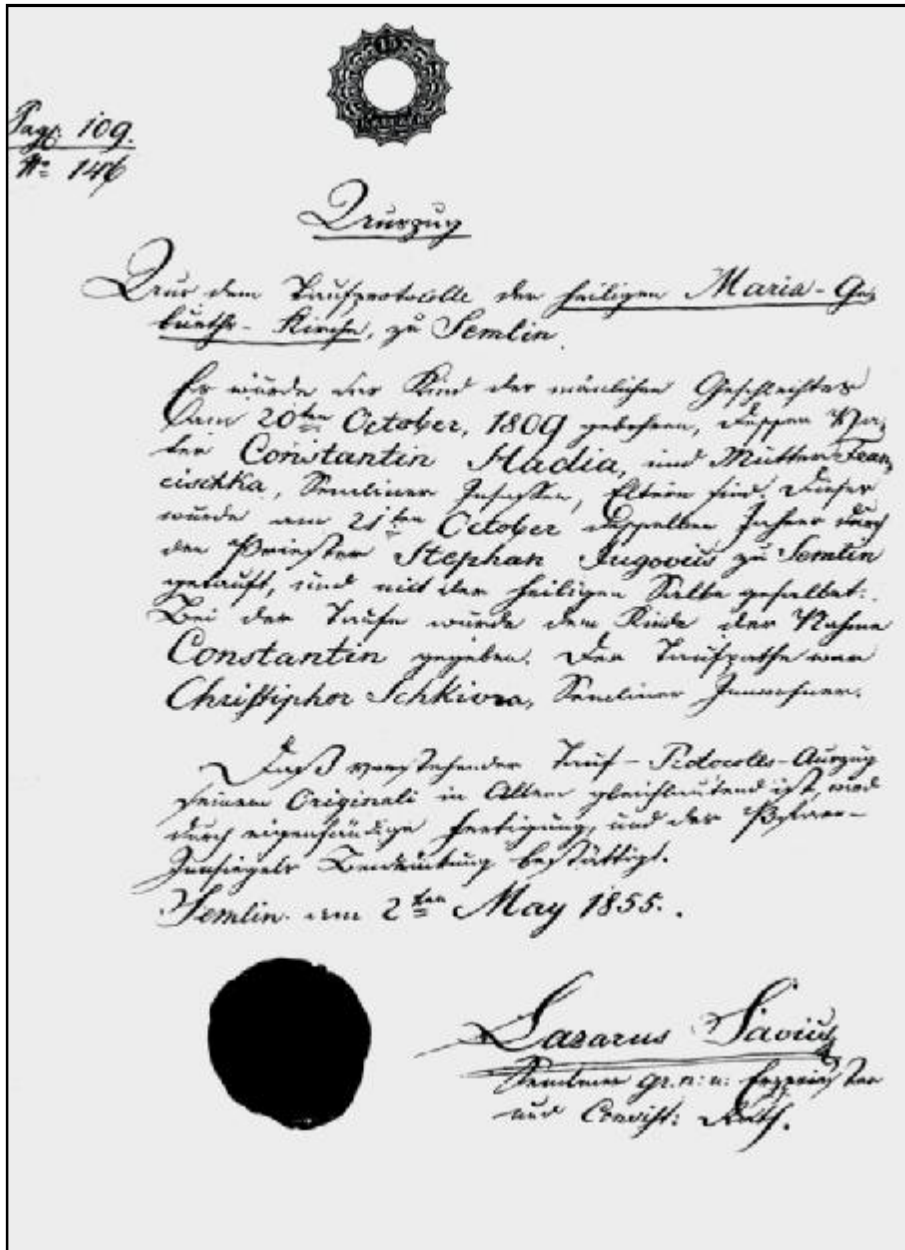
Κατά πάσα πιθανότητα πολλά δώρα του αγαθοεργού Χάδια έχουν πλέον ξεχαστεί και πολλές επιστολές έχουν χαθεί. Για τους λόγους αυτούς, πολλά θέματα παραμένουν ανοικτά. Ο ρόλος της οικογενείας Χάδια στα

σερβικά και ευρωπαϊκά πολιτιστικά και πολιτικά συμβάντα δεν έχει διαλευκανθεί επαρκώς.

Ο τελευταίος τομέας του δρόμου της οικογενείας Χάδια , η οποία στο πέρασμα των αιώνων από εμπορική και επαγγελματική οικογένεια μετεξελίχθηκε σε οικογένεια ευγενών και κατόπιν συγχωνεύθηκε στα μεσαία στρώματα της αστικής διανοήσης, συνεχίσθηκε στην ιστορία ενός μικρού περιβάλλοντος ως οικογένεια υψηλού κύρους στους κύκλους της διανοήσης και της πνευματικής ελίτ κατά το δεύτερο ήμισυ του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα.

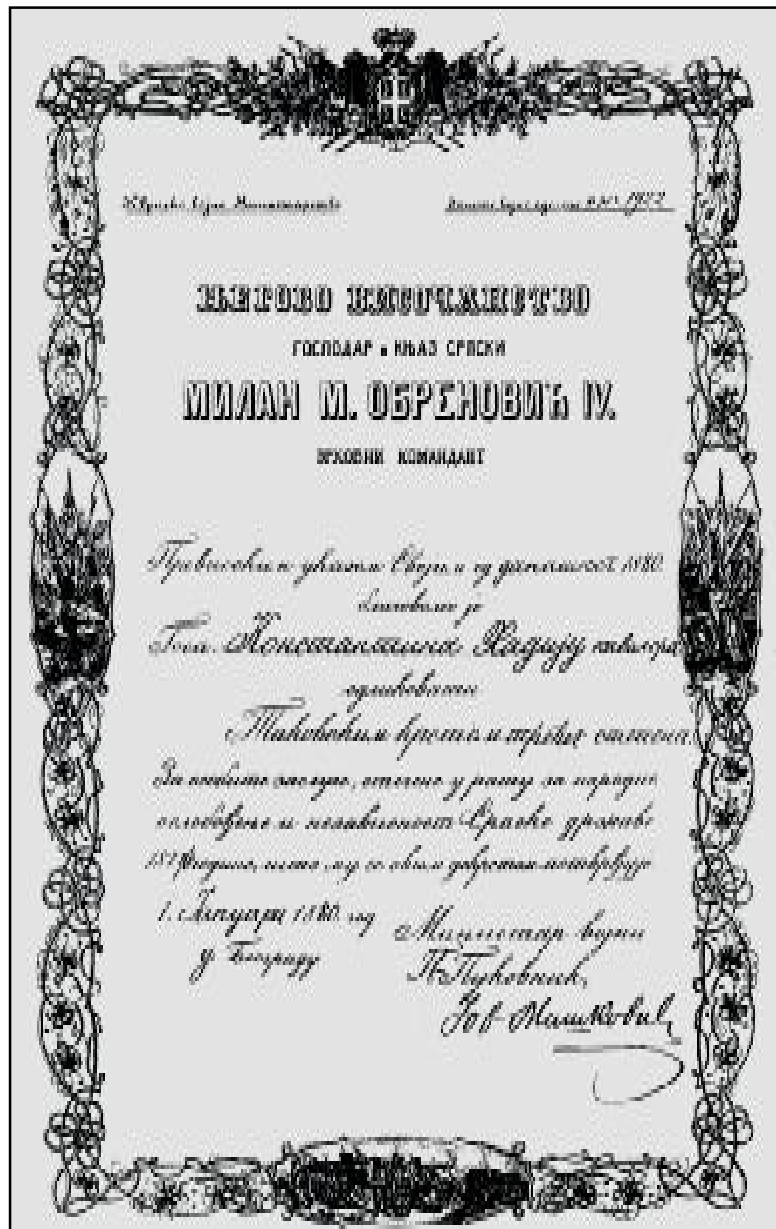
1. Κωνσταντίνος Χάδια

2. Αντίγραφο του βαπτιστικού του Κωνσταντίνου Χάδια

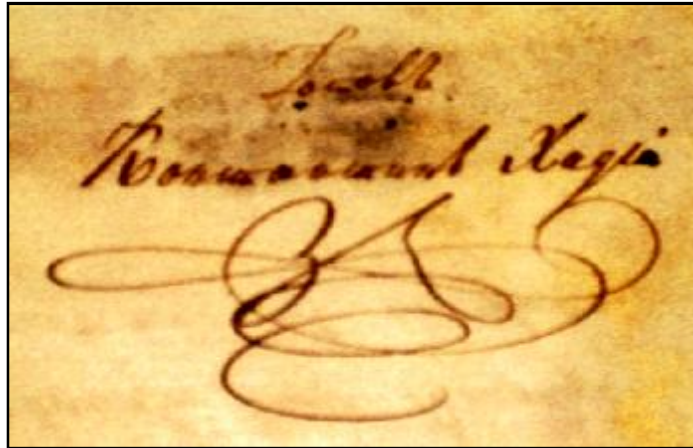
3. Δίπλωμα του Διατάγματος για την παρασημοφόρηση του Κωνσταντίνου Χάδια από τον Βασιλιά Όθωνα

4. Δίπλωμα του Διατάγματος για την παρασημοφόρηση του Κωνσταντίνου Χάδια από τον Μίλαν Ομπρένοβιτς

5. Οικογενειακός τάφος των Χάδια στο Πάντσεβο

6. Υπογραφή του Χάδια

7. Σφραγίδα του Χάδια σε κόκκινο βουλοκέρι

- ¹ Σ' όλες τις ξένες γραπτές πηγές αναφέρεται το επίθετο Χάδια χωρίς το χαρακτηριστικό τελικό σίγμα, ενώ στις σερβικές εμφανίζεται ως Hadija με το προστιθέμενο «j».
- ² D.J. Popović, *O Cincarima*, Beograd 1937, 464-465.
- ³ T. Ilić, *Gradja zemunskih arhiva za istoriju prvog srpskog ustanka I*, Beograd 1969, 548. (παράκτω: Ilić, *Gradja*)
- ⁴ D.J. Popović, ό.π.
- ⁵ Ilić, *Gradja*, 548.
- ⁶ Β. Βασίλεβιτς από το Ζέμουν – Προς τον Βουκ Κάρατζιτς στη Βιέννη, 10.11.1827, Αρχείο της SANU.
- ⁷ D.J. Popović, *op.cit.*, 464.
- ⁸ T. Ilić, *Zemunski brodograditelji – «šuperi» ,krajem XVIII veka*, Zbornik za društvene nauke 51, Novi Sad 1968, 48.
- ⁹ Έτσι, στην κατάσταση για έκδοση διαβατηρίου για εμπόριο με τη Σερβία, από τις 18 Ιανουαρίου 1812 ο Κωνσταντίνος Χάδια, ζυθοποιός είτε έμπορος από το Ζέμουν, αναφέρεται υπό τον αριθμό 221, 2 Φεβρουαρίου 1812, αριθμός 295, 1 Απριλίου 1812, αριθμός 514 (Α. Ιβίć, *Spisi bečkih arhiva o prvom srpskom ustanku*, X, SANU, Beograd 1973. 10, 59, 67).
- ¹⁰ Αυτά κατέθεσε ο Γιόβαν Τράιτς κατά την ανάκριση στις 30 Ιουνίου, εξ αφορμής της απόπειρας να περάσει στο Βελιγράδι με ξένο διαβατήριο. (Ilić, *Gradja* III, 100).
- ¹¹ Έτσι, στις 31 Αυγούστου 1804, ο Ζυθοποιός του Ζέμουν υπέβαλε αίτηση προς την Γενική διοίκηση της περιοχής Σλαβόνια, να του επιτραπεί να παραδώσει στους Σέρβους 10.000 οκάδες αραβοσίτου, και πάρει αντί αυτού καυσόξυλα. Έλαβε διαβατήριο στις 8 Σεπτεμβρίου 1804. (Ilić, *Gradja* I, 38).
- ¹² Ilić, *Gradja* I, 523.
- ¹³ Επιστολή του προς την Στρατιωτική Διοίκηση της Σλαβονίας από τις 11.04.1809. (Α. Ιβίć, *Spisi iz bečkih arhiva o Prvom srpskom ustanku* I, 348).
- ¹⁴ Το Ιούλιο του 1808 υποβλήθηκε πρόταση οι έμποροι Μπράτογκλιτς, Χάδια και Αναστάσιος Διαμαντής να τιμωρηθούν, διότι επιχείρησαν να δωροδοκήσουν το προσωπικό του Προξενείου με 3000 γρόσια (Ilić, *Gradja* I, 523). Υποτίθεται ότι τιμωρήθηκαν με ποινή φυλάκισης μόλις το 1813 και ότι ο Χάδια και ο Μπράτογκλιτς αποφυλακίσθηκαν στις 21 Σεπτεμβρίου του 1813, με απαγόρευση να απομακρύνονται από τον τόπο διαμονής (Ilić, *Gradja* III, 420).
- ¹⁵ Ilić, *Gradja* III, 544 – 550. Ι. Παπαδριανός, *Οι Έλληνες της Σερβίας*, Αλεξανδρούπολη, 2001, 47. 48.
- ¹⁶ Ilić, *Gradja* II, 186.
- ¹⁷ Μολονότι αναφέρονται σερβικά ονόματα, είτε πάλι εκσερβισμένα επώνυμα, τα πρόσωπα που αναφέρονται είναι Έλληνες είτε πάλι ελληνόφωνοι τσίντσαροι, οι οποίοι υπογράφονταν με το ελληνικό αλφάβητο.
- ¹⁸ Ilić, *Gradja* I, 205, 299.
- ¹⁹ Ilić, *Gradja* I, 450.
- ²⁰ Ilić, *Gradja* III, 268, 522.
- ²¹ *Spisi bečkih arhiva o Prvom srpskom ustanku*, X. εκδ. Α. Ιβίć, Βελιγράδι 1973, 40 –41, 113.
- ²² Ιταλ. λέξη που σημαίνει δήμο, δημοτική αρχή.
- ²³ Ηλία Μάρκοβιτς – Προς τον Ηγεμόνα Μ. Ομπρένοβιτς, Κραγκούγιερβατς, 28. VIII. 1819, ΚΚ II 153
- ²⁴ Πόποβιτς Γκεόργκιε – Προς τον Ηγεμόνα Μ. Ομπρένοβιτς, Κραγκούγιεβατς, 21.IX.1819, Αρχείο της Σερβίας ΚΚ II 167.

²⁵ Πόποβιτς Γκεόργκιε – Προς τον Ηγεμόνα Μ. Ομπρένοβιτς , Κραγκούγεβατς , 27. VII. 1819, Αρχείο της Σερβίας ΚΚ II 152.

²⁶ Ουγγρική λέξη, περίπου 50 λίτρα.

²⁷ Πόποβιτς Γκεόργκιε – Προς τον Ηγεμόνα Μ. Ομπρένοβιτς , Κραγκούγεβατς, 2, VI. 1819, Αρχείο της Σερβίας ΚΚ II 125.

²⁸ Πόποβιτς Γκεόργκιε - Προς τον Ηγεμόνα Μ. Ομπρένοβιτς, Κραγκούγεβατς, 17.VI. 1820 ΚΚ II 184.

²⁹ Βουκ Κάρατζιτς, ο σερβικός διαφωτιστής.

³⁰ Lj. Stojanović, *Vukova prepiska*, Βελιγράδι, 1909, 63 (9.VI.1821), 64 (29.VII. 1821), 64 (12.IX.1821), 65 (19.IX. 1821), 66 (18.X.1821), 66 (25.X.1821), 67 (22.XII.1821), 68 (19.I.1822), 68 (30.I.1822), 69 (13.II.1822), 70 (15.II.1822).

³¹ Consistorium - εκκλησιαστικό δικαστήριο της ορθόδοξης και ευαγγελικής εκκλησίας.

³² Αρχείο του Μουσείου Βελιγραδίου (Arhiv Muzeja grada Beograda), II 1 1725.

Auszug: aus dem Taufprotocolle der heiligen Maria Geburths-Kirche zu Semlin.

Es wurde das Kind der mänlichen Geschlechtes am 20ten October 1809 gebohren, dessen Vater Constantin Hadia und Mutter Francischka, semliner Insassen, Eltern sind. Dieses wurde am 21ten October desselben durch den Priester Stephan Jugovics zu Semlin getauft und mit der heiligen Salbe gesalbet. Bei der Taufe wurde dem Kinde der Nahmen Constantin gegeben. Der Taufpathe war Christophor Schkivra, semliner Inwohner.

Das vorstehender Tauf-Protocolls-Auszug seinen Originali in Altem gleichlautend ist, wird durch eigenhändige Fertigung: und des Pfarr -Insiegels Beidrückung bestättigt.

Semlin, am 2ten May 1855.

Lazarus Savics, *m. p.* Semliner gr. n: u: Erzpriester und Consist(orial) Rath.

³³ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, II 1 1724. (Ένα μέρος της ύλης για τον Χάδια από το Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου δημοσίευσε ο R. Veselinović, *Gradja za istoriju Beograda*, Beograd 1965.)

³⁴ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, II 1 1736.

³⁵ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, II 1 1737.

³⁶ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, II 1 1739.

³⁷ Nobile Srpske, 17 Φεβρουαρίου 1834, D. Ρορονίτς, *op.cit.*, 464-465, I. Παπαδριανός, *Οι Έλληνες της Σερβίας*, Αλεξανδρούπολη 2001, 47 –48.

³⁸ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, II 1 1726. Αντίγραφο αποσπάσματος από τα μητρώα τελεσθέντων γάμων στη γερμανική γλώσσα, εκδόθηκε στο Βελιγράδι στις 15 Δεκεμβρίου 1855 (Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, II 1 1727),

³⁹ Πήρε το όνομα της σύζυγος του Μίλος, Ljubica.

⁴⁰ Αντίγραφο βαπτιστικού, εκδόθηκε στις 9 Ιανουαρίου 1852. (Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, II 1 1728).

⁴¹ Πήρε το όνομα του ανάδοχου, Jovan.

⁴² Αντίγραφο βαπτιστικού, εκδόθηκε στις 5 Νοεμβρίου 1861. (Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, II 1 1731).

⁴³ Πήρε το όνομα του ηγεμόνα της Σερβίας, Miloš.

⁴⁴ Αντίγραφο βαπτιστικού, εκδόθηκε στις 16 Μαρτίου 1852. (Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, II 1 1729). Υπάρχει και αντίγραφο στη γερμανική γλώσσα. (Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, II 1 1730).

⁴⁵ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, II 1 1732.

- ⁴⁶ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1742. Αντίγραφο της «Επιστολής δημοτών» του εκδόθηκε στις 19 Οκτωβρίου 1853 (Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1).
- ⁴⁷ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1740.
- ⁴⁸ Κ. Χάδια – προς τον Β.Κάρατζιτς, από την Βουδαπέστη, 30 Μαρτίου 1845. (G. Dobrašinić, *Vukova prepiska VII*, Beograd 1993, 340).
- ⁴⁹ Ο Χάδια προς τον Βουκ, Βιέννη, 24.IV. 1853, Αρχείο της SANU 2397.
- ⁵⁰ Ο Χάδια προς τον Βουκ, Βιέννη, 20.XII.1853, Αρχείο της SANU 2396
- ⁵¹ Μίλαν Ομπρένοβιτς ο ηγεμόνας της Σερβίας (1868-1882) και ο βασιλιάς της Σερβίας (1882-1889).
- ⁵² Μίλος Ομπρένοβιτς, ο ηγεμόνας της Σερβίας (1815-1839 και 1858-1860).
- ⁵³ Δεδομένου ότι δεν αποδεχόταν το λεγόμενο τουρκικό σύνταγμα, το οποίο ψηφίστηκε τον Δεκέμβριο του 1838, και βάσει του οποίου πολλές αρμοδιότητες του ηγεμόνα διαβιβάστηκαν στο Κρατικό Συμβούλιο, ο Μίλος στις 25 Ιουνίου του 1839 παραιτήθηκε από το θρόνο προς όφελος του γιου του Μίλαν και εγκατέλειψε τη χώρα. Μετά από παραμονή στη Βλαχία, πήγε στη Βιέννη και έμεινε εκεί μέχρι την επάνοδό του στο θρόνο το 1859.
- ⁵⁴ Στην επιστολή του Στρατοδικείου προς το διοικητή της Βιέννης από τις 4 Ιουλίου του 1854 αναφέρεται μετά σεβασμού ότι εξ ονόματος του Μ.Ομπρένοβιτς γράφει ο γραμματέας του Κ. Χάδια (Α. Ivić, *Gradja iz bečkih arhiva 1770-1897*, Beograd, 1931, 206).
- ⁵⁵ Επιστολές από τη Βιέννη από τις 13.VIII. 1845 (Αρχείο της SANU, 2382), 22.VI.1846 (Αρχείο της SANU, 2383), 17.VIII.1846 (Αρχείο της SANU, 2384), 22.VIII 1846 (Αρχείο της SANU, 2385), 28.VI.1848 (Αρχείο της SANU, 2387), 24.XII.1853 (Αρχείο της SANU, 2395), 8.IV.1853 (Αρχείο της SANU, 2396).
- ⁵⁶ Lj. Stojanović, *Vukova prepiska I*, 714.
- ⁵⁷ Οι αρχές τις Ρωσίας, κατ' εντολή του Τσάρου Νικολάι Πάβλοβιτς, εξέδωσαν διαβατήριο στον καβαλιέρο Κ. Χάδια, ως γραμματέα του Μ. Ομπρένοβιτς, για ταξίδι δια μέσου της Οδησού μέχρι τη Βλαχία με επιστροφή στη Ρωσία. (Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1849).
- ⁵⁸ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1745.
- ⁵⁹ Επιστολή του Σινά από τις 2 Μαΐου του 1853 από το Βουκουρέστι. (Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1746).
- ⁶⁰ Δήλωση του Χατζόπουλου από τις 10 Αυγούστου 1853 (Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1748).
- ⁶¹ Από την αλληλογραφία του Βουκ Κάρατζιτς πληροφορούμαστε ότι ο ηγεμόνας εγχειρίστηκε για αφαίρεση πέτρας από την ουροδόχο κύστη.
- ⁶² Μαρτυρία του Βίκτορα Ίβαντσιτς (Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου. Ι 1 1744).
- ⁶³ Βεβαίωση του Friedrich Jaeger από τις 23 Νοεμβρίου 1853. (Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1743)
- ⁶⁴ Ο Μιχάλο Ομπρένοβιτς ήταν ηγεμόνας της Σερβίας από το 1839-1842 και από το 1860-1868. Ως εξόριστος, κυρίως στη Βιέννη, πέρασε 17 χρόνια συναναστρεφόμενος Σέρβους λογοτέχνες και καλλιτέχνες.
- ⁶⁵ Ο Κ. Χάδια προς τον Αντόνιε Ραντιβόγιεβιτς από τη Βιέννη, 1 Ιουνίου 1853, (Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 531). Ο Κ. Χάδια προς τον Αντόνιε Ραντιβόγιεβιτς από τη Βιέννη, 6 Ιουλίου 1853, (Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 515).
- ⁶⁶ Ο Χάδια προς τον Γιόβαν Ρίσιτς στο Βελιγράδι, 23.X.1873, Αρχείο της SANU, απογραφή αρθ.27/274, σήμα XXVII/6

⁶⁷ Ο Γιόβαν Ρίσιτις την εποχή εκείνη ήταν υπουργός των εξωτερικών. Ο Μ.Ομπρένοβιτς, μετά την επιστροφή του από το ταξίδι, τις πρώτες ημέρες του Νοεμβρίου, ανέτρεψε την κυβέρνηση του Ρίσιτις.

⁶⁸ Το πληρεξούσιο, γραμμένο στη γερμανική και ρουμανική γλώσσα, δόθηκε στο Βουκουρέστι στις 21 Δεκεμβρίου του 1860. Στο περίβλημα του φακέλου ο Χάδια έγραψε ιδιοχείρως, ότι αυτοί εξοφλήθηκαν. (Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1782).

⁶⁹ Ο Αλέξανδρος Κωνσταντίνοβιτς προς τον Χάδια, Τεργέστη, 22 Απριλίου 1879, (Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1179).

⁷⁰ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου Ι 1 1775

⁷¹ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1776.

⁷² Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1774.

⁷³ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1898.

⁷⁴ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1900.

⁷⁵ Ενδιαφέρον έχει να δούμε, ανάλογα με τον επιθετικό προσδιορισμό που βρίσκεται μπροστά από το όνομα του Χάδια, ποιες ήταν οι πολιτικές σχέσεις μεταξύ του Μίλος Ομπρένοβιτς ή της Σερβίας με την Ελλάδα και τη Ρωσία. Στο διάταγμα του Βασιλιά Όθωνα γράφει «κτηματίαν εις Ουγγαρίαν» ενώ στο διάταγμα του Αυτοκράτορα της Ρωσίας Αλέξανδρου Β΄ γράφει « in serbischen Diensten».

⁷⁶ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1902.

⁷⁷ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1902.

⁷⁸ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1807.

⁷⁹ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1772.

⁸⁰ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1767.

⁸¹ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1775.

⁸² Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1762.

⁸³ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1763

⁸⁴ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου. Ι 1 1750.

⁸⁵ Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1761, Ι 1 1759.

⁸⁶ Ο ηγεμόνας Μίλαν Ομπρένοβιτς μπήκε στον Σερβοτουρκικό πόλεμο στηριζόμενος στη Ρωσία. Η Σερβία βγήκε από τον πόλεμο εδαφικά μεγαλύτερη με τις περιφέρειες του Πίρος, Νις, Τόπλιτσε και Βράνιε. Κατόπιν, στο Συνέδριο του Βερολίνου, επακολούθησε η αναγνώριση της προσάρτησης των περιφερειών αυτών και η τυπική αναγνώριση της ανεξαρτησίας. Μετά τη Συνθήκη ειρήνης του Αγίου Στεφάνου, λόγω της υποστήριξης της Ρωσίας προς τη Βουλγαρία, ο Μίλαν στράφηκε προς την Αυστρία.

⁸⁷ Ο Πρωθυερέας αναφέρει ότι το δώρο του Χάδια βρίσκεται στην εκκλησία. Όμως εκκλησία με τέτοιο όνομα δεν υπήρχε στο Βελιγράδι. Κατά πάσα πιθανότητα πρόκειται για το ρωσικό παρεκκλήσι στο πλαίσιο της εκκλησίας του Αλεξάνδρου Νιέβσκι, το οποίο η Βασίλισσα Ναταλία έλαβε ως δώρο και το οποίο έλαβε το όνομά της. Στη διάρκεια της παραμονής του Κάνιτς στο Βελιγράδι το 1897 το παρεκκλήσι τελούσε υπό την αιγίδα της Βασίλισσας Ντράγκα Ομπρένοβιτς, ως δώρο το οποίο της προσέφερε η Βασιλομήτωρ. (F. Kanic, *Kraljevina Srbija i srpski narod*, Beograd u XIX veku, Βελιγράδι 1967, 256).

⁸⁸ *Srpske novine*, αριθμός. 183, 21. 1882, 1160.

⁸⁹ Ο Παύλοβιτς προς τον Χάδια από Βελιγράδι, 8 Σεπτεμβρίου 1882, Αρχείο του Μουσείου πόλεως Βελιγραδίου, Ι 1 1780.

